

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 334.722:364.016

DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2022-2-12>

ОРІЄНТИРИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

М. О. НАУМОВАкандидат економічних наук,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Анотація. Метою дослідження є запропонування орієнтирів державної політики стимулювання розвитку соціального підприємництва (далі – СП) в Україні на основі проаналізованого міжнародного досвіду. **Методика дослідження.** Досягнення поставленої у статті мети здійснено за допомогою методів індукції, дедукції, узагальнення та методів системного аналізу. **Результати.** У статті систематизовано й обґрунтовано орієнтири державної підтримки в стимулюванні СП в Україні – її інструментів, принципів і напрямів за такими блоками: правові (державний реєстр соціальних підприємців та ін.), фінансові, організаційні, інформаційно-освітні. **Практична значущість результатів дослідження.** Застосування запропонованих інструментів державної політики стимулювання СП відкриває нові можливості покращення підприємницького клімату, активізації соціально-економічного розвитку, а відтак – підвищення якості життя населення в Україні.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальні підприємства, державна підтримка, державна політика.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. На сьогодні соціальне підприємництво (далі – СП) успішно розвивається майже в усіх країнах світу незалежно від політичних уподобань, економічного та соціального розвитку країн. Безумовно, у різних країнах кількість соціальних підприємств, їх цілі та напрями діяльності є відмінними.

Уряди більшості країн в усьому світі визнають потенціал соціальних підприємств для формування більш всеосяжних соціальних і економічних державних програм. У країнах ЄС діють національні та регіональні адміністрації з реалізації комплексних стратегій підтримки, просування та фінансування соціальних підприємств, зокрема, за кошт структурних фондів, за допомогою підвищення обізнаності, створення мережі соціальних підприємств та їх популяризації. Вони сприяють обміну досвідом і нарощуванню потенціалу СП на європейському рівні. Країни світу з більш розвиненою політичною системою визнають роль соціального підприємництва в довгостроковому баченні країни. Наприклад, уряд Великої Британії високо оцінює новаторські рішення соціальних підприємств як інструмент, що дозволяє скоротити розрив у наданні державних послуг у сфері освіти та охорони здоров'я. Інші країни, такі як США та Італія, вбачають у СП можливість поліпшити якість, доступність і рівність надання послуг, а Чилі, Південна Корея, Канада й Польща розглядають СП як спосіб підвищення соціальної

згуртованості та отримання соціально-економічних зисків для населення.

На жаль, в Україні поки що не поширене визнання соціальних підприємств як інноваційної моделі підприємництва, ефективної зайнятості осіб, які перебувають у несприятливому становищі на ринку праці, а також нової форми активної соціальної інтеграції.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення державних заходів, які спрямовані на створення сприятливих умов для подальшого розвитку СП в Україні, бо сьогодні, як ніколи, наша держава повинна усвідомлювати всю важливість і значущість добродійної діяльності соціальних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні питання державного регулювання соціальної підприємницької діяльності розглянуті в працях О. Б. Кіреєвої, Г. С. Кабаченко, Г. Л. Матвієнко-Біляєвої, С. Сергієнко, А. В. Толстої та Л. В. Шаульської.

Для успішного розвитку СП необхідна реалізація комплексу державних заходів за такими напрямками:

– створення державної структури, що представляє інтереси розвитку соціального підприємництва, розвиток фінансової інфраструктури для збільшення потенціалу соціальних підприємств, стимулювання виконання державних замовлень соціальними підприємствами [2, с. 11–12];

– залучення соціальних інвестицій соціальних підприємств у довгострокові соціальні програми держави та регіону [3, с. 393];

– законодавче врегулювання юридичних зобов'язань уряду будувати партнерські відносини із сектором соціального підприємництва, формування методології правового забезпечення діяльності соціальних підприємств та державного управління ними [5, с. 304–305];

– впровадження системи пільгового кредитування, вироблення національної стратегії розвитку соціального підприємництва для об'єднання зусиль усіх зацікавлених сторін – підприємців, громадських організацій, донорських структур та держави [4, с. 389];

– ліцензування деяких видів діяльності соціальних підприємств [1, с. 69].

На думку Г. Л. Матвієнко-Біляєвої, «державна підтримка та фінансування соціального підприємництва в Україні на сьогодні є мізерним та незначним» [3, с. 394].

У наукових працях українських авторів досить глибоко проаналізовано особливості розвитку СП в Україні, проте не приділено особливої уваги можливим досягненням і недолікам системи державної підтримки СП. Як показує аналіз літератури, дослідження впливу держави на формування СП в Україні, вивчено ще недостатньо.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є запропонування орієнтирів державної політики стимулювання розвитку СП в Україні на основі проаналізованого міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження у сфері СП підтримуються урядами країн ЄС та державними науководослідними інститутами. Це дозволяє проводити постійну оцінку різних потреб соціальних підприємств залежно від їхньої організаційно-правової форми і визначити, як ефективно інтегрувати соціальне підприємництво в національну та субнаціональну соціально-економічну політику. Такі питання, як моніторинг, вимірювання соціальних ризиків і наслідків, створення доступних навчальних платформ для всіх учасників і надійна попередня оцінка стратегій підтримки, є частиною досліджень, які фінансуються урядами.

Варто зазначити, що в розвинених країнах розвитку СП багато в чому зумовлений комплексними механізмами державної підтримки.

Дослідник Б. Санчез на основі аналізу чотирнадцяти країн світу, які впроваджують різні політичні інструменти для створення й підтримки сприятливого середовища розвитку соціального підприємництва виокремила десять основних інструментів [6]: правові форми, фіскальні стимули, система публічних закупівель, гранти, державні венчурні фонди, гарантійний фонд, соціально орієнтовані облигації, кампанії з підвищення обізнаності, інкубаційні та акселераційні програми, менторські програми.

У табл. 1 систематизовано перелік інструментів державної політики стимулювання розвитку соціального підприємництва, а також ми виділили переваги застосування цих інструментів в Україні. Інструменти державної політики ми розподілили на правові, фінансові, інформаційні та організаційні.

Отримати фінансову підтримку соціальному підприємцю в Україні майже неможливо, тому що фінансова система – банки, інвестори тощо, оцінюючи ризики, враховують тільки майбутні фінансові результати діяльності підприємства. Це означає, якщо, навіть підприємці, мають спеціальну освіту й готові розпочати свій бізнес, то можуть і не отримати потрібну підтримку, бо фінансовий сектор досі не підготовлений до нового явища.

Вирішальним чинником для розвитку СП є ринок і можливість продажу товарів і послуг на ринку. Потенціал державних закупівель може бути використаний як механізм, що гарантує доступ до ринків для певних продуктів і послуг соціальних підприємств. Відповідно, органами державної влади необхідно досліджувати і визначити ринкові ніші, де соціальне підприємництво могло б краще позиціонувати себе на ринку. Важливо також сприяти корпоративній соціальній відповідальності великих компаній, які можуть бути клієнтами / партнерами соціальних підприємств.

В Україні СП не бере участь у державних закупівлях, хоча це є реальною можливістю вийти на новий ринок збуту, отримати замовлення й завантажити виробничі потужності.

У нормативно-правових актах із регулювання соціального підприємництва повинна бути закріплена норма про надання певної частки державних контрактів суб'єктам СП і нагляд за їх виконанням. Відповідно до цієї норми замовники зобов'язані здійснювати закупівлі в суб'єктиві СП в обсязі не менше ніж п'ятнадцять відсотків сукупного річного обсягу закупівель цього замовника. За допомогою прописаної норми соціальні підприємства для свого фінансового зміцнення отримують потік грошових коштів, що стане також стимулом у майбутньому для просування їхніх товарів на зарубіжні ринки.

Пропонуємо, щоб усі обласні Центри зайнятості отримали з бюджету кошти на надання односторонньої фінансової допомоги безробітним – потенційним соціальним підприємцям. Основними умовами отримання субсидії у вигляді цієї допомоги має бути участь у конкурсному відборі офіційно визнаного безробітного, який має розроблений бізнес-план.

Доцільним є призначення субсидій на відшкодування частини витрат на сплату відсотків за короткостроковими та інвестиційними кредитами у зв'язку з виробництвом (реалізацією) товарів, виконанням робіт, наданням послуг у соціальній сфері та орендних платежів.

Таблиця 1

**Інструменти державної політики стимулювання розвитку
соціального підприємництва й переваги їх застосування в Україні**

Назва інструменту державної підтримки	Переваги застосування в Україні для розвитку СП
ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ	
Законодавче регулювання соціального підприємництва	Ідентифікація СП на законодавчому рівні дає змогу відмежовувати їх від інших підприємств із метою їх державної цільової підтримки.
Податкові пільги	Зменшення ставки податків, які сплачуються з фонду оплати праці (єдиний соціальний внесок), на період до 6 місяців із моменту державної реєстрації СП, сприятиме заохоченню підприємців до соціальних проєктів.
Державний реєстр соціальних підприємців	Сприятиме прозорості діяльності соціальних підприємств для залучення інвесторів і цільових споживачів, а також наданню цільової державної підтримки та акумулюванню фінансових та нефінансових звітів у базі даних реєстру.
ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ	
Система публічних закупівель	Державні гарантії забезпечення доступу СП до ринків державних контрактів про закупівлю товарів для замовників на всіх рівнях державної влади та місцевого самоврядування. Підтримка у вигляді державних контрактів здійснюється шляхом виділення певного відсотка основних державних контрактів СП.
Програми субсидій	У рамках програми відшкодовуються витрати, пов'язані зі сплатою платежів за оренду будівель, нежитлових приміщень, обладнання тощо. Сприятиме підтримці СП у період становлення.
Гранти	Короткострокова фінансова підтримка соціальних підприємців-початківців для їх майбутньої фінансової стійкості.
Фонди венчурного капіталу, створені за підтримки держави	Джерело грошових коштів для започаткування соціального підприємства або його розвитку.
Фонд гарантій	Поліпшення умов і збільшення обсягів довгострокового кредитування суб'єктів СП через поруку фонду перед банком при оформленні кредиту.
Соціально орієнтовані облігації (облігації соціального впливу)	Залучення капіталу приватних інвесторів до фінансування соціальних підприємств на довгостроковий період.
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ	
Бізнес-інкубатори й бізнес-акселератори (соціальний інститут підтримки СП), що фінансуються за державний кошт	Зменшення ризиків на етапі створення СП та розширення його діяльності за допомогою безоплатного надання комплексу послуг, зокрема юридичних, фінансових, маркетингових та інших консультацій, які необхідні для налагодження господарської діяльності СП та його позитивного впливу на якість життя населення.
Регіональні центри з розвитку СП	Забезпечення методичної, організаційної та іншої підтримки процесу активізації СП у регіонах.
Заходи з нарощування потенціалу СП (проведення міжнародних і національних форумів соціальних підприємців, конкурсу «Соціальний підприємець року»)	Сприяння підйому соціальної підприємницької активності і представленню успішних практик для наслідування. Привернення уваги до СП через відзначення державними нагородами.
ІНФОРМАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ	
Інформаційні кампанії щодо підвищення рівня поінформованості про СП	Забезпечення проведення Держкомтелерадіо інформаційних кампаній щодо підвищення привабливості СП та популяризації його серед населення.
Навчальні курси, семінари, що фінансуються за державний кошт	Безкоштовні курси й семінари із професійної підготовки соціальних підприємців для розвитку високого професіоналізму керівників та власників СП.
Розвиток науково-практичних досліджень державними науково-дослідними інститутами	Створення наукових знань про закономірності розвитку СП та впливу результатів його діяльності на підвищення якості життя, а також виявлення резервів зростання потенціалу СП у вирішенні соціальних проблем.

Джерело: складено автором

Соціальні підприємства можуть отримувати державні гранти, беручи участь у конкурсах, спрямованих на поліпшення якості життя громадян похилого віку, ветеранів війни, ветеранів АТО, людей з особливими потребами, та інших соціально-незахищених груп населення.

Вважаємо, що основною метою створення запропонованого Гарантійного фонду за використання коштів державного бюджету, що виділятимуться Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, є розвиток системи фінансово-кредитної підтримки соціального підприємництва. Значення підтримки полягає в забезпеченні доступу соціальних підприємств до фінансових ресурсів через надання їм поруки як забезпечення залучених кредитних ресурсів. Також програма Гарантійного фонду призначена як для придбання основних засобів виробництва, так і для поповнення оборотних коштів.

Ефективна реалізація системи державної підтримки СП може зіткнутися з неузгодженістю між державною політикою щодо забезпечення сприятливого підприємницького середовища з рівними можливостями для всіх його учасників, і стимулюванням до розвитку окремих підприємницьких структур, таких як соціальні підприємства, яким необхідна окрема державна підтримка. Щоб уникнути цієї колізії державний підхід до підтримки СП необхідно вдосконалювати на основі окремих нормативно-правових актів щодо СП.

Особливо необхідна організація спеціалізованого державного виконавчого органу, відповідального за розвиток і підтримку СП. Ми пропонуємо створити Департамент розвитку СП як самостійний структурний підрозділ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

Наголошуємо на важливості проведення аналізу та моніторингу соціальних, економічних та інших

показників стану СП, що дозволять оцінити і прогнозувати затребуваність запланованих до реалізації заходів державної підтримки та пріоритетні види соціальної діяльності для надання цієї підтримки.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Соціальне підприємництво є одним із найбільш інноваційних шляхів досягнення кращої якості життя всього населення, підвищення рівня незалежності і включення в суспільство людей з особливими потребами. Як наслідок, в Україні необхідно прийняти ключові законодавчі зміни в національних стратегічних і політичних документах із метою введення в практику реальних механізмів державної підтримки соціального підприємництва в Україні для його успішного розвитку, а також створювати стійкі партнерські відносини між приватним, державним сектором і неприбутковими організаціями, в якому кожен із цих учасників повинен визнати свою роль та обов'язки для досягнення суспільно значущих завдань.

Відтак, у роботі систематизовано пріоритетні інструменти державної політики для створення й підтримки сприятливого середовища для розвитку СП в Україні, які ми розподілили на правові, фінансові, інформаційні та організаційні. Застосування запропонованих інструментів державної політики стимулювання СП відкриває нові можливості покращення підприємницького клімату, активізації соціально-економічного розвитку, а відтак – підвищення якості життя в Україні.

Для розробки пропозицій щодо застосування кращих зарубіжних практик розвитку СП в Україні необхідно, по-перше, визначитися з необхідністю підтримки СП, по-друге, внести ясність у розуміння цього явища і, нарешті, відібрати найбільш успішні заходи підтримки, які можуть забезпечити позитивний ефект на розвиток сфери соціального підприємництва в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голубка О. Я., Біланич Л. В. Аналіз правової бази розвитку соціального підприємництва в Україні і Євросоюзі та її порівняння. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2016. № 2 (48). С. 66–74.
2. Кіреєва О. Б. Соціальне підприємництво як інструмент соціальної політики. *Актуальні проблеми державного управління та місцевого самоврядування: зб. наук. пр.* 2010. Вип. 3 (6). 13 с. URL: [http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11kobdsp.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11kobdsp.pdf) (дата звернення: 20.11.2022).
3. Матвієнко-Біляєва Г. Л. Розвиток та становлення соціального підприємництва та соціальної відповідальності в сучасних умовах. *Економіка та суспільство*. 2016. № 7. С. 390–394.
4. Толстова А. В., Сергієнко С. Розвиток соціального підприємництва в Україні: проблеми та можливості. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 62. С. 384–391.
5. Шаульська Л. В., Кабаченко Г. С. Розвиток соціального підприємництва як напрям державного регулювання ринку праці. *Економіка і організація управління: Збірник наукових праць*. 2016. № 2 (22). С. 299–308.
6. Sanchez B. Ten policy tools that governments are implementing to spur social enterprise. URL: <https://www.inclusivebusiness.net/ib-voices/10-policy-tools-governments-are-implementing-spur-social-enterprise> (дата звернення: 20.11.2022).

REFERENCES

1. Golubka, O. Ya., Bilanych, L. V. (2016) An analysis of the legal basis for social entrepreneurship development in Ukraine and the European Union and its comparison. *The Scientific Bulletin of Uzhgorod University (economic series)*, no. 2 (48), pp. 66–74.

2. Kireeva, O. B. (2010) Social entrepreneurship as a tool of social policy. *Actual Problems of Public Administration and Local Government*, vol. 3 (6). Retrieved from [http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11kobdsp.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11kobdsp.pdf)
3. Matvienko-Bilyayeva, G. L. (2016) Development and formation of social entrepreneurship and social responsibility in the modern conditions. *Economy and Society*, no. 7, pp. 390–394.
4. Tolstova, A. V., Sergienko, S. (2018) Development of social entrepreneurship in Ukraine: problems and opportunities. *Bulletin of the Economy of Transport and Industry*, no. 62, pp. 384–391.
5. Shaulska, L. V., Kabachenko, G. S. (2016) Development of social entrepreneurship as a direction of state regulation of the labor market. *Economics and Management Organization*, no. 2 (22), pp. 299–308.
6. Sanchez, B. (2016) *Ten policy tools that governments are implementing to spur social enterprise* [online]. InclusiveBusiness.net. Available at: <https://www.inclusivebusiness.net/ib-voices/10-policy-tools-governments-are-implementing-spur-social-enterprise> (accessed 20 November 2022).

Mariia Naumova, Taras Shevchenko National University of Kyiv. **The guidelines of government support in stimulating social entrepreneurship development in Ukraine**

Annotation. **Aim.** The purpose of the article is to propose guidelines for the government policy to stimulate social entrepreneurship development in Ukraine based on the analyzed international experience. **Methodology of research.** The purpose set in the article was achieved using methods of induction, deduction and generalization, and method of system analysis. **Findings.** As a result of assessing foreign experience in stimulating social entrepreneurship, it was found that government support in foreign countries plays a big role. An analysis of the successful practices of social enterprises in the world in recent years allows us to conclude that social entrepreneurs receive a great incentive to develop an enterprise at an early stage if there are national targeted programs for assistance, financing and development. The guidelines of government support in promoting social entrepreneurship are substantiated in the article, provided an opportunity to systematize its tools, principles and priority directions for such blocks: legal (legislative regulation of social entrepreneurship, tax breaks, government register of social entrepreneurs, etc.), financial (public procurement system, subsidy programs, grants, venture capital funds (are created with the government support), guarantee fund, socially-oriented bonds, etc.) organizational (business incubators and business accelerators, regional centres for social entrepreneurship development, activities for capacity building of social entrepreneurship (organization of international and national forums for social entrepreneurs, competition "Social Entrepreneur of the Year", etc.), informational and educational (activities on raising awareness of social entrepreneurship, training courses and seminars are funded by the government, the development of scientific and practical studies by government research institutes, etc.). **Practical value.** The implementation of the proposed government policy instruments in stimulating social entrepreneurship opens up new opportunities for improving the business climate, enhancing socio-economic development, and hence improving the quality of life of the population in Ukraine.

Keywords: social entrepreneurship, social enterprises, government support, government policy.